

A KERESZTÉNY KÖZÖSSÉGEK HELYZETE ÉSZAK-IRAKBAN A BIZTONSÁG TÜKRÉBEN

Bevezető

Az iraki keresztények helyzete gyökeres átalakuláson ment keresztül az elmúlt években. Bár az Egyesült Államok 2003-as iraki inváziója elvben a vallási és politikai megnyilvánulások szabadságát hozta el, a valóságban mind az új, iszlamista elveket valló síita politikai többség elvei, mind az amerikai megszállás ellen küzdő szunnita erők akciói veszélyeztették a keresztény és más vallási és etnikai kisebbségek biztonságát. Mindez megmutatkozott abban, hogy a kisebbségek fontos célpontjaivá váltak az erőszaknak, még ha a 2014-ig tartó időszakban ez nem is volt szisztematikus.

A templomok felrobbantása, egyházi vezetők meggyilkolása, keresztény üzletemberek elrablása váltságdíj érdekében mind a polgárháborús realitások részévé váltak, amire a keresztények leginkább a nyugati migrációval tudtak válaszolni. A térségben őshonos keresztény közösségek üldöztetésében új szintet jelentett az Iszlám Állam terrorszervezet megjelenése, amely Líbiától Irakig ellenségnek tekintette a keresztényeket. A terroristák 2014. augusztusi hadjárata Moszul és a Ninivei fennsík keresztény települései ellen menekülésre kényszerített mindenkit. Az Iszlám Állam bukása óta az Iraki Kurdisztánba, Libanonba vagy Jordániába menekült keresztény közösségek egy része hazatért elpusztított településeire, és egyházaik, NGO-k, valamint a magyar kormány (Hungary Helps) jelentős segítségével megkezdték az újjáépítést.

A túlélés szempontjából megtörténtek az első lépések Észak-Irak keresztény településein, ám a további megmaradás érdekében a térség továbbra is kiemelt figyelmet érdemel. A Ninivei fennsík ma biztonságosabb, mint 3–4 éve volt, ám a politikai-biztonsági helyzet továbbra sem stabil. Az Iszlám Államot hivatalosan legyőzték Irakban és Szíriában, azonban a valóságban a terrorszervezet visszavedlett önállóan tevékenykedő, sejtekben működő félautonóm csoportokká, amelyek tovább folytatják az erőszak és megfélemlítés politikáját. A terrorszervezet megszűnésével párhuzamosan, az Irán támogatta milíciák képében új szereplők érkeztek Észak-Irakba, amelyek kulcszerepet játszanak a biztonság szavatolásában, ám szerepük kérdéses a keresztény közösségek esetében.

Elemzésünk első részében áttekintjük a keresztény közösség szempontjából fontos politikai trendeket, valamint az újjáépítés eddigi eredményeit. Ezt követően a hazatérést és helyben maradást elsődlegesen befolyásoló biztonság kérdésével foglalkozunk. Áttekintjük az Iszlám Állam újjászerveződését és a síita milíciák jelenlétét. Jelenleg egyik csoport sem jelent konkrét veszélyt a keresztény közösségek biztonságára, ám ez csak akkor fog így maradni a jövőben, ha az iraki állam mindkét csoport kapcsán képes lesz érvényesíteni akarátát felettük és szavatolni a biztonságot.

Az elemzés elkészítéséhez a szakirodalom feldolgozása mellett felhasználtuk az elmúlt években Iraki-Kurdisztánban és a Ninivei-fennsíkon tett kutatóútjaink tapasztalatait és az ott készült interjúk anyagait. Külön köszönetet szeretnénk mondani KÓTAI Róbert plébánosnak, aki 2017-ben katolikus tábori lelkészként fél évet töltött el Irakban, és aki a helyi keresztény egyházakról szerzett ismereteit és kapcsolatait önzetlenül osztotta meg velünk.

Helyzetkép Irakban 2018–2019

Moszul visszafoglalása, majd a Ninivei-fennsíkon és az ország nyugati, északnyugati tartományaiban (Anbar, Sinjar, Tal Afar) végrehajtott offenzívák eredményeképp az Irakban 2014 júniusa óta jelen lévő Iszlám Állam 2017. év végére elvesztette területi jellegét. Ezzel új időszak kezdődött az ország történetében, amit leginkább az ország biztonsági helyzetének instabilitása, az újjáépítés nehézségei, illetve a belpolitikai erők élesedő küzdelme jellemez. Ennek megfelelően az elmúlt két év fő kihívását a kormányerők gyengesége, a nem állami szereplők – és külföldi támogatóik – kiemelkedő jelenléte, illetve a radikális szervezetek újbóli megerősödése jelenti. Bár 2017 óta eddig mintegy 4,3 millióan tértek vissza eredeti otthonukba, még mindig több mint másfél millió belső menekült él az ország más részein, a visszatérés üteme pedig folyamatosan lassul. (IOM 2019) Sokatmondó adat az ENSZ Menekültügyi Főbiztosa által közölt felmérés, amely az ún. belső menekültek hazatérési percepcióit vizsgálja. A megkérdezettek legnagyobb része (37%) a hazatérést lakóháza sérülése vagy pusztulása miatt tartja lehetetlenné, másodsorban pedig azért, mert nem áll rendelkezésükre elegendő anyagi erő a hazatéréshez (30%). Azonban szinte ugyanennyien (29%) továbbra is a közbiztonság hiányát tartják a hazatérés legfontosabb akadályának. (UNHCR 2019)

Ezek a kihívások különösen súlyosan érintik az ország megmaradt keresztény közösségeit. Helyi egyházi vezetők szerint ugyanis a polgárháború lezárásával a helyzet továbbra sem megnyugtató, az újjáépítést, illetve a keresztény családok visszatérését pedig számos tényező nehezíti. A három nagy iraki keresztény egyház (Káld

Katolikus Egyház Szír Katolikus Egyház, Szír Ortodox Egyház) vezetői által aláírt „Call for Action” 2017-ben még közel 14 000 házat regisztrált felújításra, amelyből eddig mintegy 5746 készült el. Ennél sokkal aggasztóbb azonban, hogy az elmenekült keresztény családok alig 45 százaléka tért vissza ősi földjére, a Ninivei-fennsíkra, további 2000 keresztény család hazatérését pedig a fent vázolt kihívások hátráltatják. (ACN 2019a) A vallási vezetők egyetértenek abban, hogy a materiális feltételek megteremtése önmagában nem elegendő. A hazatérés bátorításához nagy szükség van egy reményteli jövőképre, amit a biztonsági garanciák mellett elsősorban a visszailleszkedést segítő projektekkel kell megteremteni, kezdve az oktatás fejlesztésétől, a helyi kis- és középvállalkozások támogatásán át a szolgáltatási szektor beindításáig. (CATHOLIC HERALD 2019)

Az iraki kormány keresztény-vonatkozású ügyei

Az iraki kereszténység megmaradásának másik feltétele a többségi muszlim társadalommal való viszony rendeződése. A 2018-ban felálló új iraki parlamentben az alkotmányos kvótamegosztás szerint öt keresztény képviselő kap helyet. Azonban a kvótarendszer sérülékenységét jól mutatja, hogy a Kurdisztáni Demokratikus Pártnak (KDP) és a katonai szervezetből politikai párttá átalakult, iráni támogatottságú síita Badr-szervezetnek sikerült keresztény proxymozgalmak szervezésével és több ezer saját szavazó mozgósításával két-két keresztény mandátumot megszereznie. (ASSYRIAN POLICY INSTITUTE 2018A, 8–9.) Hasonló taktikát alkalmazott a többi kurd párt (PKU, Goorran) a 2018. szeptember 30-án megtartott kurdisztáni választásokon, ahol szintén sikerült az öt keresztény kvótamandátumból négyet kurd képviselőknek megszereznie. (ASSYRIAN POLICY INSTITUTE 2018, 87.) Mindez nemcsak ellehetetleníti a keresztények kvótarendszer szerint amúgy is alulreprezentált politikai képviseletét, de a keresztény pártok között is ellentétet szít. Ilyen politikai háttér mellett különösen fontos, szimbolikus erővel bír, hogy a Kurdisztáni Regionális Kormány (KRG) egyetlen keresztény tagja egy, az ISIS által félig elégetett Bibliára tett esküt 2019. július 10-i beiktatásakor. (RUDAW 2019a)

A központi állam és a keresztény kisebbségek kapcsolatában a biztonsági garanciák hiánya mellett a legnagyobb probléma a jogbiztonság hiánya. Bár az iraki alkotmány papíron garantálja mind a szabad vallásgyakorlást, mind a törvény előtti egyenlőséget, a keresztények és más vallási kisebbségek az ISIS elleni harc hivatalos lezárása óta továbbra is társadalmi nyomás alatt állnak, és számos esetben éri őket diszkrimináció a többségi muszlim társadalom részéről. (UNHCR 2018) A keresztények nemcsak országos, de regionális és helyi szinten is alulreprezentáltak, emellett a 2016 óta érvényben lévő alkoholárusítási tilalom érzékeny gazdasági veszteség. (US DEPARTMENT OF STATE 2017, 20–21.) Alkotmányellenes továbbá a keresztény–muszlim vegyes házassá-

got szabályozó törvény, amely tiltja az iszlámra való áttérés nélküli házasságkötést. (ACN 2019b) Az elmúlt években – elsősorban Bagdadban – a keresztények száma jelentősen csökkent, emiatt több templomot is bezártak, a főbb keresztény ünnepeket (karácsony, húsvét) pedig csak jelentős feszültség mellett sikerült nyilvánosan megülni. A muszlim társadalmi nyomás eredménye, hogy Bagdad egyes kerületeiben a keresztény nők is kénytelenek fátylat viselni, és a társadalmi érintkezés egyéb formáit is az iszlám (elsősorban síita) normák szerint végezni, máskülönben akár fenyegetésekkel és erőszakos megtorlással is számolniuk kell. (UNHCR 2018)

Az iraki keresztények számára további aggodalomra ad okot a bíróságok radikalizálódásának veszélye, amit egy 2019 nyarán benyújtott, és várhatóan összecsavazásra kerülő törvényjavaslat alapoz meg. (CHRISTIANPERSECUTION 2019) Eszerint a Legfelsőbb Bíróság 13 fős testülete 4 muszlim jogtudóssal (*mullah*) egészülne ki, akik a parlament által elfogadott törvények iszlám-kompatibilitását ellenőrzik. (CHALDEANNEWS 2019) Bár a parlamenti képviselők nagy része – saját jogkörét féltve – ellenzi a javaslatot, az ilyen és ehhez hasonló törekvések aláássák a törekeny iraki demokráciát, és végképp megrendítik a kisebbségi közösségek bizalmát a központi állami szervek és intézmények irányába. A helyzeten javíthatna egy kisebbségi ügyekkel foglalkozó minisztérium felállítása, amely tervezet kidolgozására Rihan Hanna Ayoub, Kirkuk és Ninive tartományok keresztény parlamenti képviselője tett ígéretet. (ASIANEWS 2019a)

Az Iszlám Állam visszatérésének esélyei

A terrorszervezet 2019 márciusában veszítette el utolsó területeit, azóta gyorsan adaptálódik a megváltozott viszonyokhoz. Abu Bakr al-Bagdadi, a „Kalifátus” vezetője valószínűleg az Irak és Szíria közötti sivatagos területeken tartózkodik, bár az ISIS vezetéséhez közel álló források szerint a vezető iraki származása miatt igazából Irakban érzi magát biztonságban. (THE GUARDIAN 2019) Az ENSZ Biztonsági Tanácsának 2019. júliusi jelentése szerint:

„Az ISIS folyamatosan alkalmazkodik, konszolidálja jelenlétét, és olyan körülményeket teremt, amelyek végül lehetővé teszik számára a visszatérést az iraki és szíriai magterületeire. Ez a folyamat sokkal előrehaladottabb Irakban, ahol Abu Bakr al-Bagdadi és az ISIS vezetőinek többsége található. A többiek az egykori »kalifátus« más területein vagy közvetlen szomszédságukban találhatóak. A vezetés széttagoaltsága és a törekeny biztonsági helyzet megnehezíti az egymás közötti kommunikációt, és a döntéshozatalai jogkörök megosztottak a korábbi centralizált struktúrához képest. Eközben a túlélés érdekében az ISIS a vezetés és a szíriai és ira-

ki harcosok túlélését tekinti elsődleges célnak. A legtöbb külföldi harcost nélkülözhetőnek tekintik, akik magukra vannak hagyva a túlélésük szempontjából.” (UN SECURITY COUNCIL 2019)

Az elemzés megjegyzi azt is, hogy a terrrorszervezet átalakulása Irakban gyakorlatilag Moszul elvesztését követően, már 2017 második felében megkezdődött. Az ISIS-nek Szíriában és Irakban még mindig jelentős számú, több ezernyi fegyverese és szimpatizánsa van, akik szabadon mozognak és szerveződnek, és alkalmanként rajtaütéseket hajtanak végre a kormányerők vagy – megfélemlítés céljából – a helyi vezetők ellen. A ENSZ-jelentés szerint a szervezet már a vereség előtt megkezdte az átállást a klasszikus terrorhadviselésre, erre az időszakra felkészülve jelentős pénzügyi forrásokat „tettek félre” (becslések szerint 50–300 millió dollárt). Bevételeik jelenleg emberrablásokból és helyi adóztatásokból származnak.

Az amerikai Institute for the Study of War *ISIS's second comeback* című tanulmánya hasonlóan riasztó képet fest az Iszlám Állam visszatéréséről. (UNDERSTANDING WAR 2019) Az elemzés 11 olyan földrajzi régiót azonosít Bagdadtól északra, s Kurdisztánról délre, ahol a terroristák menedéket leltek és újjászerveződhetnek. A felsorolt területek egyike, az egykor keresztények lakta Tel Kaif város jelenleg egyben az ISIS egykori tagjait őrző internáló tábor, ahol mintegy 1400–1800 férfit és családtagjait őrzik. (RESTORE NINEVEH NOW 2019) Másik két, az ISIS jelenlétével fertőzött terület közvetlenül az Ninivei-fennsík keresztény településeinek a szomszédságában húzódik. (UNDERSTANDING WAR 2019)

Az amerikai katonai erők szíriai és iraki jelenlétét vizsgáló jelentése 2019 második negyedéről (*Lead Inspector General's quarterly report on Operation Inherent Resolve [OIR]*) a nemzetközi koalíció jelenlétében koordinált és végrehajtott katonai műveleteket elemzi. A jelentés megállapítja, hogy „az iraki biztonsági erők közel 1000 műveletet hajtottak végre a második negyedévben, amelynek eredményeként 550 feltételezett ISIS felkelő halt meg, vagy került elfogásra”. Ez egyben mutatja azt is, hogy iraki részről továbbra sem állt le a terrrorszervezet elleni harc. (U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE 2019) Az elemzés szerint ugyanakkor az ISF jelentős felderítési és hírszerzési képességihiányban szenved, amely megnehezíti, hogy megfigyelje és információkat gyűjtjön az Iszlám Államról.

A jelentés azt is megállapítja, hogy a terrrorszervezet előszeretettel veti meg a lábát olyan területeken, amelyek az ún. senki földjének számítanak az ISF és a kurd pesmergák között. Ilyen például a Mahkmour-hegység a Ninivei-fennsík szomszédságában, amely egyfajta határt képez a két katonai erő között. A Kurdistan Training Coordination Center egyik tisztjétől 2019. június 11-én Erbilben kapott interjú rávilágít a probléma lényegére: „Az iraki erők fennhatósága a hegység déli lábáig húzódik, míg a kurd erők jelenléte csak az északi oldalon kezdődik, így a terrrorszervezet szabadon újjászervezhette jelenlétét a hegység magasabb, nehezen elérhető területein.”

Az Iszlám Állam jelentette fenyegetés a keresztény közösségekre egyelőre mérsékelt. A nyár folyamán folyamatosan jelentek meg olyan hírek, hogy a Ninivei-fennsík mezőgazdasági területein történt gyűjtogatások mögött esetleg a terrorszervezet állhat, de ez csak az egyik lehetséges magyarázat maradt mindvégig. Az itt idézett három elemzés egyike sem említi az iraki keresztényeket, sőt a Ninivei-fennsík is csak elvétve kerül említésre. A keresztények lakta településeken és környékükön továbbra is igen komoly katonai és félkatonai (a Hasd és a pesmergák formájában) jelenlét van, amely elrettentő erőt jelenthet. Ugyanakkor az is tény, hogy az újjászerveződés állapotában levő Iszlám Állam számára az elsődleges célpontot nem ezek a területek jelentik most, hanem azok a vidékek, ahol befolyásukat könnyebben, kisebb erőforrások befektetésével tudják megteremteni.

A Popular Mobilization Forces és a keresztények kapcsolata Észak-Irakban

A társadalmi problémák mellett az ISIS elleni harcok hivatalos lezárása óta a biztonsági statisztikák mutatói továbbra sem javultak számottevően. (SZALAI–WAGNER 2018) Ennek első és legfontosabb oka, hogy a központi hatalom gyengesége miatt továbbra is erősek és jól felszereltek a nem-állami, paramilitáris szervezetek, gyűjtőnevükön a Popular Mobilization Forces (Népi Mobilizációs Erők = *al-Hasd al-Shabi*, röviden *Hasd*). Bár a név szervezeti egységet sugall, valójában több, kisebb nagyobb milícia laza ernyőszervezetét jelenti, amelynek létszáma becslések szerint a 140 000 főt is elérheti. A Népi Mobilizációs Erőket a nemzetközi média elsősorban síita, iráni támogatottságú erőként kezeli. Ennek alapja, hogy az iraki síita milíciák 2104-ben az iráni vallási vezető, Ali al-Szisztáni fatvájára jöttek létre tömegesen. Fontos azonban megjegyezni, hogy körülbelül 30 000 szunnita is tagja a szervezetnek, sőt jelen vannak shabak („30-as Brigád”), keresztény („50-es”, vagy más néven „Babilon Brigád”), türkmén („53-as Brigád”) és jazidi milíciák is. (FRENZEL 2017)

A Népi Mobilizációs Egységek az ISIS elleni harc idején erősödtek meg jelentősen, a terrorszervezet elleni katonai műveletek ugyanis csak számos, nem a központi állam irányítása alá tartozó egység bevonásával voltak eredményesek, miközben az állami alakulatok közötti koordináció hiánya nyilvánvalóvá vált. (WITTY 2016) A korábbi miniszterelnök, Haider al-Abádi, 2018 augusztusában rendelettel igyekezett a Hasd-erőket kivonni Moszulból és a Ninivei-fennsíkról és az iraki hadsereg Ninivei Parancsnoksága alá rendelni őket, ez azonban a milíciák ellenállása miatt megghiúsult. (ASSYRIAN POLICY INSTITUTE 2018b) A PMU konszolidációjára Abádi utódja, a 2018-as választások után kormányt alakító Abdul Mahdi is kísérletet tesz, (AL-MONITOR 2019a) ami azonban talán még fontosabb, hogy ebben a legnagyobb parlamenti koalíció vezetője, a befolyásos háttérember, Muqtada al-Szadr is támogatja. (RUDAW 2019b)

A PMU konszolidációja azonban nem megy könnyen. Az egységek jól el vannak látva fegyverekkel, Moszul környékén kiépítették bázisaikat, és az útellenőrző pontokat is kontroll alatt tartják. (MECRA 2019) Az iraki hadseregbe való beolvadást a shabak milícia 2019 nyarán, jelentős tiltakozások és útlezárások kíséretében megtagadta. Azzal érvelnek, hogy milíciáik ereje az egyetlen stabilitást garantáló tényező, amely megakadályozhatja az ISIS visszatérését, vagy akár a kurd terjeszkedést. (AL-MONITOR 2019b)

A Népi Mobilizációs Egységek konszolidációjának sikere, vagy kudarca egyrészt a Mahdi kormány erejének próbaköve lesz, másrészt pedig rávilágít Észak-Irak bizonytalan jövőjére. Ebben a kontextusban a meggyengült keresztény közösségek különösen sebezhetőek: bármilyen konfliktus adódik a milíciák, a kurdok, vagy a központi kormány között, ők két tűz közé kerülnek. Ráadásul közösségeik létszámának drasztikus esése magában hordozza a térség ősi keresztény települései (Bartalla, Karamles, Karakos) demográfiájának megváltozását (VOA 2019). Bartalla településen például – amely 30 éve még teljesen keresztény kisváros volt, mintegy 3800 családdal (ASIANNEWS 2019b) – az utóbbi időben hirtelen megnőtt a shabak családok száma, akik fegyveres milíciáikkal akadályozzák a keresztény családokat a hazatérésben. (RUDAW 2019c) Hasonló tendenciák mutatkoznak a Ninivei-fennsík többi keresztény településén is.

Konklúzió

Észak-Irak keresztények lakta településein a biztonság törékeny. Bár az Iszlám Állam kiűzése óta sokat javult a helyzet, és a keresztény közösségek fizikai biztonsága garantált, a jövő még új kihívásokat hordoz magában. A megmaradás legfontosabb kérdése, hogy az iraki kormány képes lesz-e a hatalmát konszolidálni a Ninivei fennsík településein. Bagdad befolyásának kiterjesztését jelenleg két oldalról éri kihívás. Egyrészt az Iszlám Állam terrorszervezet újjászerveződése jelent gondot az Iraki Biztonsági Erőknek. Moszul 2017-es visszafoglalása óta a terrorszervezet folyamatosan igyekszik újjászervezni jelenlétét a Bagdadtól északra fekvő területeken. Ebben segíti, hogy valószínűleg már bukását megelőzően elhelyezett pénzügyi tartalékokat és fegyvereket olyan területeken, amelyeket kulcsfontosságúnak ítélt a későbbi működéséhez. Fokozatos erősödésének másik oka, hogy az Iraki Biztonsági Erők és a kurd pesmergák megosztottságát, a két fél szembenállását kihasználva meg tudta vetni lábát olyan területeken, amelyek a „senki földjének” számítanak.

Az iraki kormány és a keresztény közösségek számára más jellegű kihívást jelentenek az Irán támogatta különböző síita milíciák jelenléte a Ninivei fennsíkon. A Moszul körüli harcok lezárultával az iraki hadsereg ki-

vonta erőit a térségből, és a rendfenntartói feladatokat milíciákra bízta. Ezen félkatonai fegyveres csoportok felett azonban az állam csak részleges kontrollt gyakorol, aminek világos bizonyítéka volt az, amikor egyes egyházak megtagadták a miniszterelnök utasítását, hogy kiürítsenek ellenőrző pontokat a Ninivei fennsíkon.

Az iraki keresztény közösségek számára az egyetlen járható út, ha az iraki kormány befolyása folyamatosan és megkérdőjelezhetetlenül erősödik az általuk lakott területeken. Elemzésünkben az mutattuk be, hogy Moszul felszabadítása és az Iszlám Állam legyőzése óta két olyan trend is van Észak-Irakban, amely – ha egyelőre lassan is – de a kormányzati jelenlétet ássa alá. Az elkövetkező években kulcsfontosságú lesz annak figyelemmel kísérése, hogy Bagdad miként tudja felvenni a küzdelmet ezekkel az autoritását megkérdőjelező szervezetekkel, amelyek kívülről és belülről a kormány hatalmának és így a keresztények biztonságának megkérdőjelezésére törekednek.

Felhasznált irodalom

- ACN (2019a): *Iraq: Christian leaders call for more support for the Christians of Nineveh*. <https://acninternational.org/news/iraq-christian-leaders-call-for-more-support-for-the-christians-of-nineveh/> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- ACN (2019b): *Iraqi Christians fear appointment of Islamic judges to country's highest court*. <https://www.churchinneed.org/iraqi-christians-fear-appointment-of-islamic-judges-to-countrys-highest-court/> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- AL-MONITOR (2019a): *Former Iraqi premier opens up about PMU, new PM, Iran*. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/08/haider-abadi-adel-abdul-mahdi-pmu-us-iran.html>. (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- AL-MONITOR (2019b): *Iraqi decision to remove Shabak PMU from Nineveh Plains stirs conflict*. <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/08/iraq-mosul-shabak-pmu-nineveh-plains.html#ixzz5yiyDdsGM> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- ASIANEWS (2019a): *A new Christian lawmaker wants a Minorities Ministry set up*. <http://www.asianews.it/news-en/A-new-Christian-lawmaker-wants-a-Minorities-Ministry-set-up-45240.html> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- ASIANEWS (2019b): *After ISIS, Nineveh's Christians now face new threat from Shabak Shiite militias*. <http://www.asianews.it/news-en/After-ISIS,-Nineveh%E2%80%99s-Christians-now-face-new-threat-from-Shabak-Shiite-militias--46250.html> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)

- ASSYRIAN POLICY INSTITUTE (2018a): *Iraq's Stolen Election: How Assyrian Representation Became Assyrian Repression*. <http://www.aina.org/reports/ise.pdf> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- ASSYRIAN POLICY INSTITUTE (2018b): *Iraqi Prime Minister Orders Changes to Security in the Nineveh Plain*. <https://www.assyrianpolicy.org/post/iraqi-prime-minister-orders-changes-to-security-in-the-nineveh-plain> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- CATHOLIC HERALD (2019): *The harsh truth about Iraqi Christianity*. <https://catholicherald.co.uk/magazine/the-harsh-truth-about-iraqi-christianity/> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- CHALDEANNEWS (2019): *Christians fear changes to Iraq's Supreme Court*. <https://www.chaldeannews.com/iraq-today/2019/9/3/christians-fear-changes-to-iraqs-supreme-court> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- CHRISTIANPERSECUTION (2019): *Iraq: Christians fear proposals that "will make Iraq like a theocracy" and make Christianity in Iraq "just a memory"*. <https://www.christianpersecution.com/iraq/iraq-christians-fear-proposals-that-will-make-iraq-like-a-theocracy-and-make-christianity-in-iraq-just-a-memory/> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- FRENTZEL, Kari (2017): *The Future Role of the Hashd al-Shaabi in Iraq – Key Influencers of Post-ISIS Politics?* https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=302a6843-d86e-0724-b9d0-c0f50ea7c9df&groupId=252038 (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- IOM (2019): *Displacement Tracking Matrix*. <http://iraqdtm.iom.int/> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- MECRA (2019): *Tensions Follow Iraqi Government Decision to Withdraw the Hashd Al-Shaabi from the Nineveh Plain*. Middle East Center for Reporting an Analysis. <https://www.mideastcenter.org/post/tensions-follow-iraqi-government-decision-to-withdraw-the-hashd-al-shaabi-from-the-nineveh-plain> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- RESTORE NINEVEH NOW (2019): *Why are the Assyrian IDPs not Returning to Tel Kaif* <http://www.restoreninevehnow.org/?p=1510> (letöltés ideje: 2019. 09. 14.)
- RUDAW (2019a): *Only Christian KRG minister swears in on Bible burned by ISIS* <https://www.rudaw.net/english/people-places/10072019> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- RUDAW (2019b): *Shiite politicians okay with Abdul-Mahdi deadline to rein in Iraq's Hashd* <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/02072019> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- RUDAW (2019c): *Iraqi PM assures eventual Hashd al-Shaabi withdrawal from Nineveh Plains* <https://www.rudaw.net/english/middleeast/iraq/10082019> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)

- SZALAI, Máté – WAGNER, Péter (2018): Irak Moszul után, a választások előtt (1.) A biztonsági helyzet és az újjáépítés kérdései. Külügyi és Külgazdasági Intézet Elemzések. https://kki.hu/assets/upload/13_KKI-elemzes_IRQ_Szalai_Wagner_20180405.pdf (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- THE GUARDIAN (2019): *Female Isis captive reveals role in helping CIA hunt for Baghdadi*. <https://www.theguardian.com/world/2019/may/31/isis-wife-reveals-role-in-helping-cia-hunt-for-bagdadi> (letöltés ideje: 2019. 09. 14.)
- UNDERSTANDINGWAR (2019): *Isis's Second Comeback Assessing the Next Isis Insurgency. June 2019*. <http://www.understandingwar.org/sites/default/files/isw%20report%20-%20isis%27s%20second%20comeback%20-%20june%202019.pdf> (letöltés ideje: 2019. 09. 14.)
- UNHCR (2019): *Intentions Survey February 2019*. <https://data2.unhcr.org/en/documents/download/69464> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- UNHCR (2018): *Situation of Christians in Baghdad* <https://www.refworld.org/pdfid/5a66f80e4.pdf> (letöltés ideje 2019. 09. 06.)
- UN SECURITY COUNCIL (2019): *Twenty-fourth Report of the ISIL & Al-Qaida Sanctions Committee Monitoring Team. July 15, 2019. (S/2019/570)*. <https://undocs.org/S/2019/570> (letöltés ideje 2019. 09. 14.)
- U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE (2019): *Operation Inherent Resolve. Lead Inspector General Report to the United States. Quarterly Report to the United States Congress, April 1, 2019 – June 30, 2019*. https://media.defense.gov/2019/Aug/06/2002167167/-1/-1/1/Q3FY2019_LEADIG_OIR_REPORT.PDF (letöltés ideje: 2019. 09. 14.)
- US DEPARTMENT OF STATE (2017): *2016 Report on International Religious Freedom - Iraq, 15 August 2017*. <https://www.state.gov/reports/2016-report-on-international-religious-freedom/> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- VOA (2019): *Iraq's Top Catholic Cleric Concerned About Future of Country's Christians*. <https://www.voanews.com/middle-east/iraqs-top-catholic-cleric-concerned-about-future-countrys-christians> (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)
- WITTY, David (2016): *The Iraqi Counter Terrorism Service*. Brookings, Center for Middle East Policy. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/David-Witty-Paper_Final_Web.pdf (letöltés ideje: 2019. 09. 06.)